

DIPLOMAATILINE AVALDUS

Jaak Jõerüüt. Poliitiline avaldus. Arvamusi ja kommentaare 1996–2008. Tallinn: Tuum, 2008. 259 lk.

Jaak Jõerüüdi raamat kujutab endast viimase aastatosina jooksul kirjutatud artiklite ja peetud kõnede kogumikku. Teost lugema asudes huvitas mind ennekõike, kas on tegemist (kunagise?) kirjaniku inertsiiga anda aeg-ajalt välja raamatuid või (praeguse?) poliitiku veendumusega, et tema päevakajalistena ilmanäinud tekstides on midagi igavikulisemat, mis vääriks raamatusse raiumist ja sellisena tulevastele põlvedele paremini kättesaadavaks tegemist kui tohutul infoväljal paratamatult hajuv ajalehesõna.

Oma (tihti teiste kirjutatud) kõnekogumike väljaandmine on poliitikute tavatrend. Üheks äärmuseks on siin praktiliselt (ilu)kirjaoskamatu Konstantin Tšernenko veel eesti keeleski massitiraažis üllitada jõutud (ja tänaseks massiliselt hävitatud) valitud kõnede ja artiklite kogumik „Rahvas ja partei on ühtsed” (1985) ja teiseks Lenart Meri poliitikuperioodi tekstikogumikud, millele üldiselt vägagi valiv „Eesti mõtteloo” sari on pidanud vajalikuks kogunisti kolm raamatut pühendada: „Presidendikõned” (1996), „Riigimured” (2001) ja „Poliitiline testament” (2007). Muidugi on Jõerüüt oma kõned ja artiklid ise kirjutanud, kuid seni pole vist Hando Runneli Ilmamaa talle veel ettepanekut teinud sellesse sarja asetuda. Tema kogumiku kirjastaja on ta enda asutatud Tuum, nii et pisut „oma kulu ja kirjadega” mekk on asjal man (lisaks nagu igal vähegi nimega kirjamehel mõistagi Kultuurkapitali toetus). Paraku pole artiklite ja kõnede kogumikud (erinevalt näiteks poolautobiograafilistest kõmuelulugudest) žanr, mida letilt eriti isukalt haaratakse, nii et nende avaldamisega autorid ega kirjas-

tajad rikkaks ei saa. Seega annab teole teo nime siiski kaante vahele pandu püsiväärtuslikkus.

Selle mõõdupuuga Jaak Jõerüüdi raamatule lähenedes leidsin seal ilmutatud 45 oopuse hulgast vähemasti neli teksti, mille loomise ja nüüd ka raamatus jäädvustamise eest tahaks autorile siirast tänu avaldada. Kindlasti leiavad need tulevikus tsiteerimist. Ja kuigi Jõerüüt (õnneks) pole humanitaarteadlane, kelle puhul tsiteeritavus on teatavasti finantseerimise ainus õigustus ja seega ka olemasolu ametlik põhjendus, on ehk temalgi meeldiv olla tulevastele põlvedele oluliseks info- ja mõtisklusteallikaks.

Sellised tekstid on minu meelest 1998. aastal Helsingis seminariettekanadena esitatud kokkuvõttev analüüs Loomeliitude Kultuurinõukogu tegevusest, mille teine (ja viimane) esimees autor oli (lk 9–16); seletuskiri Soome ja Eesti valitsuste tellimisel koos Esko Ollilaga kirjutatud tegevuskavale Soome Vabariigi ja Eesti Vabariigi koostöö jaoks Euroopa Liidus (lk 45–81); Vanalinna Hariduskollegiumi konverentsil 2006. aastal esitatud sisutihe mõtisklus kooli rollist ühiskonnas (lk 173–179); ja mõistagi kogumikule pealkirja andnud skandaalne poliitiline avaldus, millega Jõerüüt 2005. aasta septembris lahkus vähem kui aasta peetud kaitseministri kohalt (lk 150–154).

Sellise valikuga ei taha ma kuidagi alaväärtustada teisi kogumikus esitatud tekste. Neis leidub Jõerüüdile mitte ju nii väga omast kirglikku võitlejapaatostki (kaitsmaks Kadrioru põlispuid või päästmaks Poska-maja), seal on väga emotsionaalselt sõnastatud meie ajalooline hinge- ja veresuguluski nii soomlaste kui ka lätlastega, mõtiskletud diplomaadimissiooni ajalikkuse ja ajatuse üle ja pakutud koguni uusi teid demokraatia arendamiseks Tallinna

volikogus, kuid julgen arvata, et teiste samadel teemadel sõnavõtnute tekstidest eristab neid ennekõige just Jõerüüdile omane maitsekas ja kujundlik sõnaseadmine, mitte niivõrd originaalne mõttesügavus. Küll hakkab aga silma kogu Jõerüüdi „poliitilist loomingut” läbiv kirglik üleskutse vaadata maailma avatud silmadega ja mitte hädaldada ning korduv hoiatus, et Eesti suurim turvalisuserisk on harimatus ehk lollus, mille juurde jõuab autor taas ja taas, sõltumata sellest, kas jutt käib riigi- või looduskaitsest.

Kõned ja artiklid pole žanr, mida sünniks arvustada. Neile võib aplodeerida või vajaduse korral nendega polemiseerida, neid võib toetada või ka unustada, kuid igal juhul pole seda kõike mõtet teha n aastat hiljem. Arvustades 2008. aastal ilmunud kogumikku, huvitab meid eelkõige autori isiksus, tema seisukohtade ja maailmavaate püsivus või ajalik muutuvus ning muidugi kirjanduslik anne. Viimast on Jõerüüt aastatepikku tõestanud oma ilukirjandusliku proosaga ja see on talle poliitilistes tekstides ainult kasuks tulnud.

Mis aga puutub autori sügavama mina mõistmisesse ja tundmaõppimisesse, siis tema artiklite (ja paraku ka 2004. aastal ilmunud mälestusteraamatu „Diplomaat ja mälu”) kaudu me just väga palju targemaks ei saa, sest tegeliku eneseavamise jaoks on Jõerüüt liialt rafineeritud ja pealegi praegu veel palgal olev diplomaat. Asukohamaade rahvaste ja riikide kohta tehtud teraste tähelepanekute ja kenade komplimentide kõrval puudub mõlemas raamatus vähimigi pilguheit või eesriide kergitamine Eesti Vabariigi välispoliitika sisu ja kujunemise telgitagustesse. Kui ootamatult emotsionaalne „poliitiline avaldus” hetkeks kõrvale jätta, siis puuduvad neis raamatuis ka seisukohavõttud Eesti sisepoliitika keerdkäikude kohta, puuduvad isegi selle poliitika-

näitelava isiksustatud tegelased. Jah, ühe või teise artikli kirjutamise või kõne pidamise ajal oli see autori ametipositsiooni arvestades paratamatu ja mõistetav. Asja teeb aga pisut kummaliseks autori kiiduväärne soov kommenteerida oma kunagisi mõtteavaldusi 2008. aasta vaatepunktist... ja selle võimaluse peaaegu täielik kasutamata jätmine. Oma kommentaarides jääb autor ikkagi vaid lojaalse riigiametniku positsioonile. Me ootasime tippintellektuaali ja vestlustes alati nii sõbralikult iroonilise ja napisõnaliselt särava Jaagu kommentaare, saime aga praegu Riias resideeruva suursaadik Jõerüüdi täpsustavad, kuid tegelikult mitte midagi selgitavad joonealused märkused. No mitte ei taha uskuda, et hariduse, kultuuri ja välisteenistuse tuleviku pärast siiralt südant valutav (ja nende arenguohutudest nii teadlik olev) Jõerüüt kaitseks tänagi niisama külmakõhuliselt NATO-le (milliselt pädevalt võimuorganilt küll?) antud 2%-liste kaitsekulutuste lubadust, nagu ta oli sunnitud seda tegema kaitseministrina kirjutatud artiklites. Märkamata seejuures isegi sisulist vastuolu, kui ta ütleb, et „ükski infrastruktuuri ega relvahanke plaan ei ole kunagi lahutatav harituse edendamiseks” (lk 148). Kommenteerimata on jäetud ka kaitseministri kaitsekõned meie Iraagi missiooni pikendamiseks „kuni 2005. a. lõpuni”, mis lõppes teatavasti alles 2008. aastal sellega, et Iraagi parlament meid sealt tegelikult välja viskas.

Reformierakonda suibunud Eesti Liberaaldemokraatliku Partei üks asutaja Jõerüüt, kes 2005. aastal kaitseministri portfelli saades oma erakondliku kuuluvuse taastas, pole kunagi (ka mitte nõukogude ajal) olnud eriti lojaalne parteisõdur. Selle pilguga täna tema artikleid ja kommentaare lugedes hakkab silma mõndagi üllatavat. Ühelt poolt on ju tunnustatav, et sundajateenistuse kaotamise osas võtab autor veel

2008. aastalgi Reformierakonna pealiinile vastupidise seisukoha (kuigi minu toetus kuulub selles küsimuses küll pigem Reformierakonnale, mitte Jõerüüdile). Imelik on aga ilma kommentaarideta lugeda alati nii salliva Jõerüüdi ootamatult teravat kallaletungi sotsiaaldemokraatliku ilmavaatega kolleegidele Kaplinskile, Krossile ja Veidemannile 2004. aastal ning rõõmustamist, et roheliste saadikurühm on Riigikogusse jõudnud (lk 95–98). Kes siis veel, kui mitte Jõerüüt peaks teadma, mida kujutavad endast rohelised Euroopas ja millise funktsiooni täitmiseks loodi nad meil?!

Poliitilise tragikoomika valdkonda kuulub, et 2006. aastal Jõerüüdi esitatud ettepanekud Tallinna volikogu reformimiseks on täiesti vastupidised sellele, kuidas Reformierakond 2008. aastal Riigikogus ise seda volikogu reformis. Tollane artikkel on nüüd kommenteeritud viitega A. H. Tammsaare tekstile, mis algab sõnadega: „Meil puudub asjatundmine. Sest meil tükivad igal pool etteotsa mehed, kes arvavad, et kuna neil on kõige suurem suu ja isu, siis tunnevad nemad ka kõiki asju kõige paremini” (lk 211). Ning kuigi see 2008. aastal lisatud kommentaar autori arvates vist küll Keskerakonnale osundab, lööb see artikli tekstis pigem tema enese parteid.

See aga, et keskerakondlik linnavalitsus võttis täpseks täitmiseks Jõerüüdi soovitusel Jaan Poska maja päästmiseks, oleks vaikimise asemel väärinud vast mõndki tunnustavat sõna hiljutise valitsuskaaslase Savisaare suunas.

Kahtlemata Eesti poliitika ajalukku minev kogumiku „niminovell” on hämmastav kahekordselt. See on pretse-denditu ja kardan, et ka kauaks pretse-dendituks jääv juhtum, kus valitsusliige lahkub protestiks selle vastu, mis tema haldusalas, aga laiemalt ka kogu riigis on toimunud (ministrite pool-

sunnitud tagasiastumisi seoses haldusalas asetleidnud õigusrikkumistega pole mõtet Jõerüüdi sammuga kõrvutada). Teiselt poolt on see aga ka äärmiselt avameelne suhtumisväljendus ennast alati eeskujulikult valitseda ja talitseda osanud elukutseliselt diplomaadilt. Tunnistan, et algul nägin ka mina selles sammus presidendikampaania kaalutletud avalööki mehelt, kes oleks väga mitmeski mõttes sobinud Lennart Meri mantlipärijaks. Siis aga selgus, et Reformierakonna tagatuba oli Jõerüüdi käitumisest samuti rabadud ning seetõttu välistas see tegu Jõerüüdi presidendiks kandideerimise ka juhul, kui Toomas Hendrik Ilves kogunuku kontserdisaalis paar häält vähem ning presidendisöelumine oleks Riigikogus n-ö otsast peale hakanud.

Suurepäraselt karjäärilennult Helsingi – Rooma – New York – Toompea – Kadriorg (?) maandas „poliitiline avaldus” Jõerüüdi mõneks ajaks hoopis munitsipaalpoliitikuks, Keslinna halduskogu ja Tallinna linnavolikogu liikmeks (kuhu ta 2005. aastal oli 1108 häälega valitud) ja sealt taas diplomaadiks New Yorgist pisut tagasihoidlikumasse Riiga.

Järelikult tuleb tunnistada, et tegu oli tõepoolest siira ja seetõttu ka kaalutlemata emotsioonipurskega. Kaitseminister (ja hiljutine Eesti Kongressi avaistungiga kaasjuhataja) oli ilmselt vapustatud, nähes oma alluva (ja endise kauaaegse ülemuse – Välisministeeriumi kantsleri) seljas särki, mis kutsus nimeliselt üles teda koos Vabariigi Presidendi ja peaministriga ahju ajama. See sai viimaseks tilgaks karikas, mille täitumise kohta Jõerüüt nüüd kommentaarina lisab: „Mõned nädalad enne selle avalduse kirjutamist olid mulle nende aegade ühed masendavamad” (lk 153). Paraku rohkem ta ust ei paota ja selgitusi ei anna. Avalduses endas on aga hetke ajendil olulised asjad segi mitteolulistega. Täna võib ju

oletada, et kaua „diplomaatilist puutumatus” nautinud Jõerüüdile oli ministriametiga paratamatult kaasnenud sattumine ajakirjanduse ja opositsiooni (tihti ka ebaõiglaste) süüdistuste alla mõnevõrra harjumatu. Kindlasti oli ta ebaeeldivalt üllatunud, leides pärast kaitseministri portfelli vastuvõtmist (miks küll?) end olevat mitte meie riigikaitse komandosillal, vaid hoopis keset ministeeriumi ja Kaitseväe juhtkonna vahel aastaid kestnud halastamatut ning väiklast võimuvõitlust ja intrigeerimist. Sellest kõigest aga tahaks kuulda asjaosaliselt eneselt.

Mõtiskledes Ernst Jaaksoni tegevuse üle, jõudis Jõerüüt enda arvates paljude diplomaatia probleemolukordade mõõtmiseks sobiva reegli sõnastamiseni. Ta kirjutab: „...alati peab olema kusagil keegi, kes hoiab ära kõige suurema kahju, mis varitseb ka igapäevaste sammude juures, kasvõi väikeses mõõtkavas. See on tähtsaim osa diplomaatiast” (lk 42). Kummalisel kombel sobib printsip „tuleb ära hoida kõige suurem kahju” ilmselt ka nõukogudeaegsete loomeliitude juhtide tegevuse

hindamiseks. Kindlasti lähtus sellest eesmärgist ka Jaak Jõerüüt, tegutsedes ENSV Kirjanike Liidu parteiorganisatsiooni sekretärina, ja minu teada tulemuslikult. Iseküsimus on, millal – kas siis või nüüd diplomaatilisel tööolles – on ta saanud tuua meie rahvuskultuurile kõige suuremat kasu. Või oli selleks hoopis Ülemnõukogu saadiku aeg aastail 1990–1992? Vastuse saamiseks jääb üle oodata kirjanik Jõerüüdi järgmist raamatut, mis poleks nii diplomaatiline kui kaks viimast. Kui kaua-aegse Nõukogude Liidu välisministri Andrei Gromõko mälestused lugejatele pettumuse valmistasid, olevat ta enda õigustuseks lausunud, et kirjutanuks ta kõike, mida mäletab, siis oleks maailm pea peale pöördunud („мир бы перевернулся”). Aastail 1980–2009 toimunu telgitagustest teab ja mäletab Jõerüüt kindlasti paljutki, mis ehk küll Eestit ümber ei pööra, kuid õhku puhastaks kindlasti, nagu seda tegi ka tema poliitiline avaldus.

JAAK ALLIK